

Taş Devrinde Beyin Cerrahisi

Sharon ve Thomas Mc Kern

Bir yüzyılı aşkın zamandır dünyanın çeşitli yerlerinde yapılan kazılar sonucu meydana çıkan iskeletlerin kafatasındaki sıra dışı delikler antropoloji uzmanlarını düşündürüp durmakta. Çünkü bu delikler, taş devrinde başarılı bir beyin cerrahisi tekniğinin varlığını işaret ediyor.

Bu hikâye ilk 1863'de başlar. Amerikalı diplomat ve antropoloji uzmanı E. G. Squier'in Peru'da Cuzco'ya yaptığı bir geziyle. Özel bir arkeolojik eser koleksiyonunu incelerken Squier eski bir insan kafatasına raslar, kafatasının üzerinde gayet muntazam dik dörtgen şeklinde bir boşluk gözükmektedir, kemik ustalikle çıkarılıp alınmıştır. İlgisini öylesine çeker ki, parasını verir kafatasını satın alır ve analiz edilmek üzere Fransa'da Paul Broca'ya gönderir. Paul Broca mesleğinde ün yapmış bir antropolog, aynı zamanda da bir tip uzmandır.

Arkeolojik kalıntıları incelemekte üstad olan bu uzman hemen kafatasının künyesini okur; bu, Peru'da Kolombiya öncesi devrine ait bir kafatasıdır. Buraya kadar iş olağandışı değil, ama gelin görün ki alın kemiğine açılmış olan dörtgen biçimindeki delik şimdiye kadar gördüğü tarih öncesi yapıtlara hiç benzemiyor. Avrupada yapmış olduğu kazıların bazılarında insan kafatasının küçük kemiklerinden yapılmış bazı tılsımlara rastlamıştı. Bu yeni bulgu, bilgini şu teoriyi kanıtlamaya zorluyor!

Eski insanlar, tılsım, muska v.b. kötü ruhları uzak tutan ve büyük olduklarına inanılan kafa kemiği parçalarını ölümlerini kafalarından çıkarmaktaydılar.

Squier'in bulunduğu Peru kafatasında da insan kafatasının bir bölümünü çıkartmak demek olan trefinasyon cerrahî tekniği kullanılmıştı. Gelgelelim eline geçen bir Inca kafatasında Broca kemiğinin kesilip alındığı bölgede bir enfeksiyon, iltihaplanma ema-

lerini görünce şaşırıp kalıyor, şu halde ameliyat ölümden sonra değil, o insan hayattayken yapılmış ve hasta iltihaplanmayı gösteren emareler kafatasına yerleşinceye kadar da hayatta kalmıştır.

Broca'nın ilk bulgusundan bu yana Avrupa, Asya, Afrika, Kuzey ve Güney Amerika ve Pasifikte birçok ameliyatlı kafatası örnekleri bulunmuştu. Şimdiye kadar ele geçen en eski örnek Stuttgart'da Cannstadt'ta bulunan ve tarihi M. Ö. 3000 olarak tespit edilen bir kafatasıdır, şu halde beyin cerrahisinin tarihi bu kadar eskiye gitmektedir.

Trefinasyon, bugün bir beyin cerrahinin becerikliğini ortaya koyan bir tekniktir. Tarih öncesi adamı bu tekniği en ilkel ve sağlık dışı şartlar altında yapmakta ve işin garip yanı bütün bunlara karşın başarılı olabilmekteydi. Ani bir kanama ihtimaline mikrop kapma olanağının kaçınılmazlığına, ameliyatın korkunçluğuna rağmen hastaların çoğu pekâlâ kefeni yırtıp yaşamalarını sürdürüyor ve hattâ bazan ikinci bir ameliyatı bile göze alıyorlardı. Bulunan kafataslarının bazılarında o ameliyat yerine bile raslanmaktaydı.

Ameliyatın hasta öldükten sonra mı yoksa yaşarken mi yapıldığını tespit etmek basit. Yara yerinde yeni kemik dokusunun meydana gelmiş olması ve kesilen kemiğin komşu bölgelerindeki kemik dokusunun porozitesinin fazla oluşu, ameliyatın canlı insan üzerinde yapıldığını göstermektedir. Bilim adamları inceledikleri ameliyatta kafataslarının % 55.3 - 62.7 sinde tam bir iyileşme sağlandığını gözlemişlerdir. Hattâ bazıları başarı oranının % 80 i bile bulunduğunu söylemekteyseler de bu bilimsel olarak kanıtlanmamıştır.

Tarih öncesi trefinasyon tekniği çakmak taşı veya oksidyenden yapılmış kesici aletler kullanarak, kesme, testereleme, kazma ve delme suretiyle yapı-

maktadır. Kazmak için deniz kabukları veya kemik kullanılmaktadır. Kafa derisi kesilip ameliyata hazırlanacak bölgeden sıyrılıp geriye atılır. Kafatasındaki delik döğölmüş metal veya deniz kabukları ile kapatılmaktadır. Paracas'da bulunan bir mummyda trefin deliği büyük bir özenle incecik bir altın levhayla kapatılmıştır. Ameliyatlı kafataslarının üstünde balta izlerine raslanmıştır. Artık siz varın da operatörün ameliyat edeceği yeri nasıl özene bezene tespit ettiğini düşünün. Şimdiye dek tarih öncesi tıbbında anestezi tekniğine dair bir kanıt raslanmadı, fakat bugün bile ilkel kabilelerde sedatif ve narkotik olarak kullanılan bir yığın bitkisel ilaçların kullanılmakta olduğunu hatırdan çıkarmamak gerek. Herhalde trefinasyon yapılmasına rıza gösteren hasta uyku verici bazı ilaçlara belbağlamış olsa gerek. Belki yangıları önlemek için ameliyat öncesinden bazı merhemler kullanılmaktaydı. Kafataslarının çoğunda osteitis denilen tipik bir kemik yangısına raslanmıştır, herhalde yaraya kaynar reçine veya pelesenk (macun) tatbiki sonucu ortaya çıkan bir yangı...

Peki kurtulacağına yüzde yüz emin olmadan insanlar böylesine eziyetli ve tehlikeli ameliyatlara nasıl olup da katlanıyorlar? Arkeologlar yalnız Avrupa'da en az 370 ameliyatlı kafatası bulmuşlardır, tarihler ise M.Ö. 3000 den M.Ö. 200'e kadar değişmekte. En çok Avrupa'da yapılan arkeolojik kazılarda kemik tıslımlara raslanıyor. Besbelli, Avrupa'daki ilkel insan kemik tıslımlara malzeme temin etmek için trefinasyon denilen cerrahi tekniğini icadeti. Sonra da tutsaklar üzerinde pratiğini ilerletti ve günün birinde kafa yaralamalarında uygulanan büyü ile tıp karması bir tedavi yolu olarak benimsendi.

Asya kıtasındaki örnekler sadece Hazer denizi kıyısında Dağıstan ve Filistin'deki Milattan önce VII. yüzyıla ait büyük mezarlıkta bulunan kafatasları. Buradakiler kafatasını yalnız delip açmakla kalmıyor ayrıca sonraki hastalıklara karşı korumak üzere yakarak koterize ediyorlar. Koterizasyon modern çağlarda da uygulanan bir tekniktir.

Cezayir'de Roma devrine gidip dayanan bölgelerden tutun da zamanımıza kadar ele geçen bütün iskeletlerde kafa cerrahisi yapıldığını gözliyoruz. Nedenine gelince, bilinmiyor! Afrika'nın diğer bölgelerinde ise hiçbir iz raslamamaktayız.

Trefinasyon yapılmış kafataslarına Melanezya ve Polonezya'da da raslamamaktayız. Yeni Zelanda ve Tua-

motus da ele geçen örnekler birer vanşet numunesi. Eski kazılara ait kayıtlar incelendiğinde Samoa adalarında 19 cu asrın ikinci yarısına kadar bu cerrahi tekniğinin yaygın olduğu görülmektedir.

Birçok Güney Denizi adaları Avrupalılar ile ilk temasa geçtikleri devrelere kadar canlı insanda kafatası ameliyatlarını yapagelmekteydiler. Bunlar ameliyat aracı olarak, kazımayı künt, çakmak taşı bıçaklarla yaparken beyazlarla karıştıktan sonra yeni bir aşama sonucu çakmak taşı yerine cam parçaları kullanmaya başlamışlardır. Ameliyat yerlerine güzelce hindistan cevizi kabuğu kapatmaktaydılar. Yerlilere soruldukte, trefinasyonu, inatçı başağrıları, sinirağrıları ve baş dönmesinin tedavisinde kullandıkları anlaşılmıştır. Fakat antropologlar bütün bunların birer gözboyamaca olup asıl nedenini ağrıya sebepolan kötü ruhları bedenden çıkartmak için uygulandığını öne sürmektedirler. Bütün gelmiş geçmiş tarih öncesi beyin cerrahlarının en ustaları şüphesiz Perululardı. Bütün dünyada bulunan ameliyatlı kafataslarının büyük bir çoğunluğunu Peru'da bulunanlar teşkil etmektedir. Müzelerde Peru'da bulunmuş 1000'i aşkın ameliyatlı kafatası bulunmaktaydı. Kısacası tarih öncesi devirlerde yeni dünyadaki Peru beyin cerrahisinin önderliğini yapmaktaydı.

Yeni dünyada bulunan kafatası örneklerinin en eskisi Paracas'tadır, tarihleri M.Ö. 500 olarak saptanmıştır. Bunların pek azında iyileşme emarelerine raslamaktayız, anlaşılın cerrahlar o zaman henüz sanatın bütün inceliklerini kavramamışlardı. Fakat daha sonraki devirde yaşayan Perulu'lar ve bu arada ilk Inca'lar canlı bir insan kafatasından büyük büyük kemik parçalarını çıkartıp almaktaydılar, yarıları önlenmişti ve ameliyatlı hastalar yaşıyordu.

Uzmanlar, ameliyatlı kafataslarının bir kısmının süt çocuklarına ve erginlik çağına erişmiş çocuklara ait olduğuna bakarak acaba bu cerrahi tekniği; Peru'da sürdürülegelen koruyucu hekimlik niteliğini mi taşıyor diye haklı olarak düşünüyorlar. Fakat çoğunlukla ameliyatlı erkek kafataslarında kafatası kırık ve çatlaklarının bulunması bunu savaşçılara ya da kazazedelere uygulanan bir cerrahi tekniği olduğu sonucuna götürüyor bizi. Genellikle bu çeşit kafataslarının sıkça bulunduğu bölgelerde yıldız biçiminde topuzları olan harp silâhlarına (Mace adı verilir bunlara) rastlanmaktadır. Peru'lu savaşçıların en gözde silâhıydı Maceler; tıpkı sapan gibi fırlatılan bu öldürücü silâhlar düşmana karşı saldırıda tahripkâr etkileriyle düşman saflarında gedik açmada kullanılırdı. Peru'lu iskeletlerin kafatasındaki kırıkların pekçoğu bu silâhlardandır. Bütün bu ipuçları bize trefinasyon tekniğinin tedavi amacıyla kullanıldığını göstermekte. Öldüren âleti bulan insan kafatası onun devasını da düşünmüş ve kendi kafasının eseri olan mace yaralarının tedavi için bu tekniği oluşturmuş olmalı besbelli.

Peki, totalim ki trefinasyon birçok hastalık ve kafa kırıklarına karşı bir tedavi yoludur, iyi ama hastalar acaba en ilkel araçlarla en hunhar şartlar altında yürütülecek bu operasyona nasıl olup da gönül rızasıyla katlanıyorlar? Bazı antropologlar tarih öncesi insanın beyin cerrahisindeki bu inanılmaz ustalıklarını kabule yanaşmamakta ve ille de tilsimler için kemik parçaları çıkarmak amacıyla ölümlerin kafatasında bazı operasyonlar yapılmış olduğunu inatla öne sürmektedirler. Fakat bu görüşler pek kabule değer olmadığı gibi pek de rağbet bulmamıştır. Antropologların pekçoğu inceledikleri kafatası örneklerinin bazılarında kemik dokusunun yeniden teşekkül ettiğini yani açılan yaranın iyileştiğini gözlemişlerdir. Bazı kafataslarında ise okadar küçük parçalar çıkarılmıştır ki bunların tilsimlerde kullanılmak için alındığı doğrusu pek şüphe götürür. Sonuç olarak bu akıl almaz operasyonun canlı insan

üzerinde yapıldığını ister istemez kabuletmek zorundayız.

Antropologlar bilir ki ilkel cerrahî biraz da büyü ile karışık ve dünyanın pekçok yerinde halen yer uygulanmaktadır. Alın işte kan aldırma (hacamat), tıpkı kan aldırma gibi trefinasyon da kötü ruhların bedenden uçup gitmesine yarar. Böyle ruhların pençesine düşmüş kişi en azından korkunç sancılar çeker, aklını oynatır, daha da beteri ölür gider. Hertürlü hastalık belirtisi, baş dönmesi, koma, sara nöbetleri, havale, inatçı başağrısı hep kötü ruhların bedene yerleştiğine birer işaretir.

Hastalık bugünün insanı için bile en korkunç düşmandır. İlkel bir dünyada yaşayan, tilsimlerden, ruhlardan medet uman insanlar için ise bu korkunç düşmana karşı en akıl almaz korunma yollarının uygulanmasını tabii karşılamak gerek. İlkel insan zaten yaradılışı gereği mistiktir ve çevresindeki âlem ruhlardan gelecek kötülüklerle dopdoludur.

Şimdi beyin nasıl en hayati organ olduğunu bildiğimizden, ilkel insanın kafatası ile böyle en kaba araçlarla istediği gibi oynadığını düşünmek tüylerimizi diken diken ediyor. Ama şunu da unutmamalıyız ki tarih öncesi insan için hayatın özü dalak, kalp ya da mide de gizliydi. Fizyoloji bilmediği için büyük bir cesaretle o nazik organı muhafaza eden kafatası kemiklerini bildiği gibi testereledi, deldi, kesti, biçti.

Asıl akıl almaz olan taraf şu : Sadece dinsel törenlerin koruyuculuğuna sığınmış ilkel insan elindeki çakmak taşından neşret ile bu ustalık isteyen ameliyatta başarılı oluyor.

Nereden mi anlıyoruz başarılı olduğunu? Şuradan : Gerek Peru'dan gerekse dünyanın diğer bölgelerinden toplanan ameliyatlı kafatasları, usta operatörün bütün beceri ve gözü pekliliğinin izlerini taşımaktadır. Yalnız usta cerrah olmakla da kalmıyor ilkel insan aynı ölçüde koruyucu hekimlik dalında da yabana atılmaz. Perhiz, terbanyoları, şifalı otlardan yapılan ilaçlar, v.b. ne isterseniz hepsi mevcut. Hecmicslerini hayatta tutmak için elinden geleni cesaretle deneyen ilkel insan ve tıp alanında en cesur teşebbüsünü de insan beyninin derinliklerine dalarak yapmıştır.

Yarı büyü, yarı tıp ama yine de akıl almaz ve alkışlanacak bir hamle.

Science DIGEST'den
Çeviren : Kısmet BURIAN